

જોબનવન નવલકથામાં વ્યક્ત થતી વનબાની મનોવ્યથા

નવલકથાકાર,નવલિકાકાર,નિબંધકાર,રેખાચિત્રકાર,એકાંકીકાર,અનુવાદક કેશુભાઈ દેસાઈ ગુજરાતી સાહિત્યનું ખુબ જાણીતું નામ છે. એમનો જન્મ ૩/૫/૧૯૪૯ના રોજ મહેસાણાના ખેરાલુમાં થયો હતો.'જટાળો ભૂત'નામની વાર્તા 'ચાંદની' માસિકમાં પ્રકાશિત થઈ ત્યારથી માંડીને આજ સુધી તેમની કલમ 'વનવન પારેવાં', 'જોબનવન', 'સૂરજ બુઝાવ્યાનું પાપ', 'હોળાષ્ટક', 'વંશવૃક્ષ', 'લીલો દુકાળ' વગેરે નવલકથા સુધી વિહરી છે.સાથે સાથે અન્ય સાહિત્ય સ્વરૂપોનું ખેડાણ પણ ખરું જ.તેમણે વિવિધ વર્તમાનપત્રોમાં કટાર લેખન પણ કર્યું છે,માટે એ વાચકની નાડ બરાબર પારખે છે.

જોબનવન નવલકથાની ઘણી આવૃત્તિઓ થઈ છે અને હાલ ઉત્તર ગુજરાત યુનિ.,પાટણના કોલેજના ગુજરાતી વિષયના પ્રથમ વર્ષના અભ્યાસક્રમમાં આ નવલકથા ભણાવાય છે. 'જોબનવન' નવલકથાને જો ઝીણવટથી તપાસીએ તો ખ્યાલ આવશે કે આખી નવલકથા પીડાની ઈમારત પર ઉભી છે.દરેક પાત્ર પોતાની આગવી પીડા અને મનોવ્યથા સાથે જીવે છે. ખુદ પિતાના હાથે જેની હત્યા થઈ છે એવી સોનબા, ફૂલજી પ્રત્યે ફૂમળા ભાવ અનુભવતી પણ એને નામ ન આપી શકતી વનબા,સોનબાની હત્યા કરનાર અને રોગી વનબાના પિતા રંગુસિંહ,વાઈના રોગથી પીડાતો વનબાનો પતિ જુવાનસંગ,વાનબાને ઝંખતો ફૂલજી,વનબાના એક તરફી પ્રેમમાં પાગલ બની જતો મશરૂ બધાં પાત્રો ઊંડી મનોવ્યથા અનુભવે છે.પરંતુ,અહીં નાયિકા વનબાની મનોવ્યથાને અંકિત કરવાનો ઉપક્રમ સેવ્યો છે.

'જોબનવન' નવલકથાની નાયિકા વનબા આકરી પીડા વચ્ચે જીવતી જાગતી મૂર્તિ છે.નવલકથાના પ્રથમ પ્રકરણમાં જ તે ઉચ્ચારે છે, “-અને ખરું પૂછો તો બીજું છેય શું ત્યારે આપણી જિંદગીમાં?નર્યું રણ છે.ઘગઘગતું રણ.પણ એને 'રણ'ય શી રીતે કહેવું? રણ તો પગ મુકનારને દઝાડી મૂકે છે.અહીં તો પોતે જ દાઝવાનું,અંદર ને અંદર.એટલે 'રણબા' તો બરોબર ના કહેવાત.ખરું નામ તો 'અગનબા' પાડવું જોઈતું'તું...”(પૃષ્ઠ.૨૮)

વનબાના પ્રસ્તુત સંવાદ તેની ઘગઘગતી પીડાનું બયાન કરે છે. વનબા સતત પીડા અનુભવે છે.પોતાના મનમા ફૂલજી માટે ફૂમળો ભાવ જાગે છે પરંતુ તે એટલી તો બદનસીબ છે કે એને વ્યક્ત પણ નથી કરી શકતી.પોતાની આંખ સામે હજી પણ પિતાના હાથે થયેલી બહેન સોનાબાની હત્યા તરવરે છે.જ્યાં બહેનનો દેહ પડ્યો છે ત્યા જઈને જે દ્રશ્ય જુએ છે એ દ્રશ્ય ખુબ કરુણ છે એ માત્ર બહેન તરીકે વનબાની જ નહી આપણી પણ પીડા બની રહે છે, “વનાબાને જોઈને ગીધ અને સમડીઓ ઊડાઊડ કરવા માંડી.એમની ઊડાઊડ વચ્ચેના અવકાશમાં એક આકાર દેખાયો.એ તદ્દન ચૂંથાયેલો હતો.એને હાલવું નહોતું પણ ગીધ અને સમડીની તીક્ષ્ણ ચાંચો એને હલાવી રહી.કાગડા બે માથોડા અદ્ધર ચક્કર મારતા હતા,પણ ગીધ અને સમડીની ચિચિયારી અને પાંખોના ફફડાટ વચ્ચે એમનો પ્રવેશ મુશ્કેલ બની જતો હતો.ખુદ શિયાળ અને કૂતરાં આ હિંસક પક્ષીઓથી ગભરાતા

ગભરાતા ફરતા હતા.એકાદ માણસનો લોચો કે તાજું હાડકું હાથ આવે તો એથી સંતોષ માનીને આઘે આઘે ઉદરતૂપ્તિની ક્રિયા કરી રહ્યાં હતાં.અને હા, પેલા આકારને હલવું નહોતું છતાં ઠોલાઈ ઠોલાઈને એ હલી રહ્યો હતો.”
(પૃષ્ઠ.૩૫)

પોતાની મૃત બહેનના અપમૃત્યુને આ રીતે નિહાળીને વનબા હતપ્રત બની જાય છે.એક પિતા કુર બનીને ખુદ પોતાની દીકરીની હત્યા કરી શકે એ એની સમજ બહાર છે.કોઈને ચાહવાની આટલી નિર્દય સજા પણ હોય શકે?એ કશું સમજી શકતી ન હતી.તો બીજી બાજુ ફૂલજી એના મનમા કબજો જમાવીને બેઠો છે આગળ જતા આજ દ્વંદ્વ તેની કારમી મનોવ્યાથનું કારણ બનવાનો છે જુઓ. “એની જરે સમક્ષ ફૂલજી પાંગરી ઊઠ્યો:કેવડાના છોડ જેવો.એની મહેક મહેક જુવાનીથી એ તરબતર બની ગઈ.એનો કમખો ભીંજાય ગયો.એના લોહીમાં ફૂલજી ફેરફૂદડી રમવા લાગ્યો.હોઠ પર,ગાલ પર,આંખની કીકીમાં,છાતીની ગોખમાં -લપાતો-છુપાતો ફૂલજી એને એવો વળગી પડ્યો કે...”(પૃષ્ઠ.૩૧)એક તરફ ફૂલજી માટે ભીતરે પાંગરતા પ્રેમના અંકુર અને બીજી બાજુ પ્રેમ કરવાના ગુના બદલ અત્યંત કડુણ મોત પામેલી બહેન સોનબા.આ બન્ને સ્થિત ઘંટીના પડો બની તેને અનાજની જેમ દળી ચૂર ચૂર કરી રહી હતી.સર્જકે આ વર્ણનમાં તો વનબાનો ભીતરી વલોપાત આબેહૂબ અંકિત કર્યો છે. એક એક શબ્દ અર્થસભર છે. પીડા,મૂઝવણ,વ્યથા,ઝૂરાપો અસરકારક રીતે વ્યક્ત થયો છે. હોઠ,ગાલ,આંખની કીકી,છાતીની ગોખમાં... વગેરે શબ્દોમાં વનબાની પોતાની જાત સામેની લાચારી અને ફૂલજી તરફ પાંગરતા પ્રેમની દશા વ્યક્ત થઈ છે.

જેમ જેમ નવલકથા આગળ વધતી જાય છે તેમ તેમ વનબાની પીડા અને દુઃખી મનોદશા વિસ્તરતી જાય છે. પિતાને દમની અને પછીથી દીકરીની હત્યાથી મનની બીમારી પણ લાગુ પડે છે.વળી ઠાકોરના અવસાનથી લાગેલ આઘાતથી રંગુસિંહની તબિયત વધુ લથડે છે. આમ પણ વનબા દુઃખી જ છે અને ઉપરથી પિતાની સેવાચાકરી કરવાની વધારાની જવાબદારી આવી પડે છે. મૂસીબતો ઓછી થવાને બદલે વધતી જ જાય છે.છતાં પરિસ્થિતિની સામે ઝૂકી જવાના બદલે હિંમતભેર વનબા તેનો સામનો કરે છે .મશરૂ અને ફૂલજીની મદદ લઈને પિતાને હોસ્પિટલ પણ લઈ જાય છે. એટલું જ નહીં પિતાની નાજુક સ્થિતિ પામીને મશરૂ અને ફૂલજીના ફિલ્મ જોવાના આમંત્રણનો પણ અસ્વીકાર કરે છે.બાકી તો આ ઉમરે પહેલી જ વાર અમદાવાદ અને ફિલ્મ જોવાનો ઉન્માદ કઈ છોકરીને ન હોય ?

હોસ્પિટલમાં પિતાની સારવાર દરમિયાન વનબા ફૂલજીની વધુ નજીક આવે છે.પરંતુ હવે કાયમી જુદાઈનો સમય આવી જવાનો છે એ તેને નહોતી ખબર.પિતાની આજ્ઞાથી કમને એ પોતાનાથી ઘણા મોટા એવા માત્ર નામથી જ ‘જુવાનસંગ’ નામના વ્યક્તિ સાથે પરણી જાય છે.આ પીડાને પણ પિતાની આબરૂ સાચવવાના વિચારથી સહન કરી જાય છે. સમય વિતતા એને ખ્યાલ આવે છે કે જુવાનસંગને તો વાઈનું પણ દરદ છે.પોતાના મનના માણીગરને ન પામી શકવાની વેદનામાં આ સ્થિતિ બળતામાં ધી હોમાયા સમાન થઈ પડે છે.છતાં કડુણામૂર્તિ વનબા આ બધું મૂંગે મોઢે સહન કર્યે જાય છે.આનાથી મોટી પીડા શી હોઈ શકે? તે રોજ પળેપળ મરે છે, તેના મનોભાવ સર્જક આ રીતે આલેખે છે,”....કેટલીયે રાતો ફૂલજીના સપનાં જોઈને કાઢી

હતી,ત્યારે હાયરે નસીબ,આ કંચન જેવી કાયા આજે કેવા અજાણ્યા માનવીને હવાલે કરી દેવી પડે છે!”
(પૃષ્ઠ.૧૦૦).

બીજી તરફ વનબા તરફના એક તરફી પ્રેમમાં મશરૂ પાગલ બની જાય છે.એની વનબાને તો જાણ જ નથી.અમદાવાદ જ્યાં હોસ્પિટલમાં મશરૂની સારવાર ચાલી રહી છે ત્યાં જ પતિની સારવાર માટે તે જાય છે. અમદાવાદ રોડ ઉપર જ વાઈ આવતા જુવાનસંગ પડી જાય છે અને માથેથી વાહન ચાલી જાય છે.જાણે કે વનબા આખી જિંદગી પીડા સહન કરવા જ અવતરી હોય એવું લાગે છે.જોગાનુજોગ મિત્ર મશરૂની સારવાર માટે આવેલ ફૂલજી તેને આ કારમી અને અચાનક આવી પડેલા સંકટમાં આશ્વાસનરૂપ બની રહે છે. પાગલ મશરૂની દેખભાળ સિસ્ટરને સોપીને તે વનબા જોડે રહે છે. જુવાનસંગનો મૃત દેહ ઘરે લાવવામાં આવે છે ત્યારે તો પડ્યા પર પાટુનો ઘાટ સર્જાય છે. લોકો ન ક કહેવાનું કહે છે જુઓ:

“કોને ખબર અગાઉથી નક્કી કરેલું નહીં હોય !નહિતર વળી જવાનસંગ જેવા લક્ષ્મીબેન્ડ માણસને દવાખાનું કેવું ને વાત કેવી?”

“અરે બૂન,તમે ના સમજો.ઉડતી વાત આવી છે કે વહુજીના પરણ્યાના સમાચાર સાંભળીને તો એક રબારી ગાંડો થઈ ગયો છે ગાંડો!દાખલ કર્યો છે મેન્ટલમાં”

“ તો તો જરૂર એની ખબર કાઢવા જ વહુજી અમદાવાદ ગયાં હશે.ખબર પણ લેવાય અને ટાઢા પાણીએ ખાસ જાય”

(પૃષ્ઠ.૧૦૯)

આખરે વનબાએ મનોમન નક્કી કરી લીધું કે સાસરીમાં રહેવાનો હવે કોઈ અર્થ નથી.તે પિતાના ઘરે ચાલી જવાનો નિર્ણય કરે છે એટલામાં પિતા રંગુસિંહની માનસિક હાલત ખુબ કથળી જાય છે અને એ આપઘાત કરી લે છે. આ સમાચાર મળતા જ તે પહેરેલા લૂગડે જ પિતાના ઘરે હાલી નીકળે છે.એક અવતારમાં એક જ વ્યક્તિ કેટલી પીડા સહન કરે?જાણે ભગવાન પણ જાણે વનબાની કસોટી લેવાના મૂડમાં ન હોય! પછી તો તે લાશ જેવી જિંદગી જીવી દિવસો પસાર કરે છે:લેખક આલેખે છે: “હવે તો પોતે વનબા પણ નથી-વનબા તો હાડમાંસની બનેલી અને દુનિયાના વાયરાથી સુખીદુખી થનારી હશે કોઈક મામૂલી નારી;એને મરી ગયેલી જ કલ્પી લેવી સારી”(પૃષ્ઠ.૧૩૨)

નવલકથાના અંતમાં વનબાનું તીવ્ર મનોમંથન આલેખાયું છે.મશરૂ સારવાર કરવા છતાં સાજો થતો નથી.તેના સજા થવાનો અંતિમ વિકલ્પ એ હતો કે જો વનબાને પોતાની પાસે જુએ તો કદાચ મશરૂ સાજો થઈ જાય,એ આશાએ ભારે પગલે ફૂલજી વનબા પાસે આવે છે.વનબા ધરનું બારણું ખોલતા નથી.એ સમયે વનબા

ભીતરી વલોપતનો સામનો કરે છે.પોતે ઈચ્છતી હોવા છતાં લોકલાજે તે બારણું ખોલી શકતી નથી.અંતે થાકી હારી ફૂલજી પોકારે છે , “આવજો વનબા,કોઈક વખત જરૂર પડે તો અડધી રાતે બારણું ખખડાવજો.મોટે ભાગે તો એ બંધ જ નહીં કરેલું હોય;પણ કદાચ બંધ હોય તો વનબા માટે તો એ ઉઘાડું જ સમજજો.” (પૃષ્ઠ.૧૩૩) જાણે કે લગ્ન માટે પોતે ગમે ત્યારે તૈયાર જ છે એવું ઇજન આપી ફૂલજી નીકળી જાય છે. આ વનબા માટે કસોટીનો સમય છે.શુ કરે ,શુ ન કરે,કઈ જ સમજ પડતી નથી.બારણું ન ખોલી શકી એનો એવી મતલબ નથી જ કે એ ફૂલજીને ચાહતી નથી.એના ભીતરમાં ફૂલજી,ફૂલજી જ હતું.લેખકે અંતિમ પ્રકરણમાં વનબાના મનોભાવને આબેહૂબ આલેખ્યા છે એમાં વનબાની મનોવ્યથાનું વાસ્તવિક ચિત્રણ આપણને મળે છે થોડા નમુના નોંધીએ:

“આ રૂપ,આ જોબન,આ અંદર ને અંદર ધરબાઇ ગયેલું નારીનું સત્વ -એ બધું ફૂલજીને ચરણે નિ:શેષ ધરી દઈને એને કૃતાર્થ થવું છે. કદાચ ત્યા જ એના નારીજીવનની પરાકાષ્ટા અને પૂર્ણહૃતી હશે....”(પૃષ્ઠ.૧૩૫)

“અને વનબા?વનબાએ જીવનની લીલોતરીમાં સગા હાથે આગ ચાંપી હતી.જીવાનસંગના અધિકાર પૂરતું એનું શરીર ભોગવ્યું હતું.-એમાં વનબાની ઈચ્છાનો સવાલ જ નહોતો.સમાજના તમામ પ્રવર્તમાન બંધનોનો પૂર્ણ સ્વીકાર કરીને એ ચાલતી હતી”(પૃષ્ઠ.૧૩૬)

“કોણ જાણે કેવી રીતે એ પોપટ આજે એની આમન્યા તોડીને ટહૂકી ઊઠ્યો હતો:ફૂલજી, ફૂલજી, ફૂલજી!” (પૃષ્ઠ.૧૩૬)

“અને વનબાનું શરીર આખું ફૂલજીમય બની ગયું હતું.ફૂલજીનો ભર બંધ ઓરડીમાં સહન નહીં થવાથી તો એ બહાર નીકળી આવી હતી.ન ખમાયું એટલે અકળાઈને એ ગઈ ઊઠી:

ઊજળા બળાક મારા હૈયાને ચંદરવે

ક્યાંથી આ લાલ ડાઘ લાગ્યો:

ફૂલડાં વેરેલ પંથ સંચરતી પ્રેમદાને

મધમીઠો ડંખ શેણે વાગ્યો?” (પૃષ્ઠ.૧૩૬/૧૩૭)

આટલી વિરહવ્યથા અનુભવતી વનબા ઈચ્છે છે તો પણ સમાજ અને આબરૂના કારણે ફૂલજી બોલાવે છે તો પણ જઈ શકતી નથી.અંતે આપણને એક આશા બંધાય છે કે હવે હમણાં બધા જ બંધન તોડીને નાયિકા નાયક પાસે દોડી જીવનભરની યાતનામાથી મુક્તિ મેળવી લેશે.પરંતુ નહીં,નાયિકા વનબા તો સાક્ષાત પીડાની

મૂર્તિ છે એક ડગલું ચાલી એ પાછી વળી જાય છે આ સંદર્ભનું અંતિમ આલેખન કેટલું દર્દનાક અને પીડાદાયક છે જુઓ:

“એક ડગલું અમરાવતી તરફ આગળ વધી.પાછી અટકી ઉભી રહી.ઘડીક તદ્દન શૂન્યતામાં સારી ગઈ.અંતરને ઢંઢોળી જોયું.પેલો પોપટ તો વણથંભ્યું રટણ કાર્ય જ કરતો હતો:ફૂલજી!ફૂલજી!ફૂલજી!

એ પાછી હટી ગઈ.એકી શ્વાસે દોડીને એ એના ઘરમાં ભરાઈ ગઈ.ગોદડીમાં મો છુપાવીને એ ચોધાર આંસુએ મૂંગું મૂંગું રોઈ ઊઠી.

સામે પેલી ભીત ઉપર બાપુની બંદૂક લટકી રહી હતી....

એ ચીસ પાડી ઊઠી.” (પૃષ્ઠ.૧૩૮)

આમ, પીડામૂર્તિ વનબા પોતાના સમગ્ર જીવન દરમિયાન પીડા,પીડા અને એકલી પીડા જ પામે છે.આખી નવલકથામાં એક ક્ષણ પણ આ નાયિકા સુખી હોય એવું આપણને લાગતું નથી.જો ક્યાંક એકાદ એવી ક્ષણ હશે તો એ મનના માણીગર ફૂલજીના સ્મરણની જ ક્ષણ હશે.આખીય કૃતિમાં નાયિકા વનબાની મનોવ્યથા એવી અદ્ભુત રીતે આલેખન પામી છે કે આપણા મુખમાંથી માનવતાની દ્રષ્ટિએ વનબા પ્રત્યે સમસંવેદન સઘાઈને પીડાથી આહ...અને સાહિત્યકૃતિના ભાવક તરીકે વાહ નીકળ્યા વગર રહી શકતું નથી.

- I. ‘જોબનવન’, લે.કેશુભાઈ દેસાઈ, સંવર્ધિત ચોથી આવૃત્તિ,૨૦૧૬, ડિવાઈન પબ્લિકેશન,અમદાવાદ , ક્રિ.૧૩૦.

ડૉ. પીયૂષ ચાવડા

આસીસ્ટન્ટપ્રોફેસર (ગુજરાતી વિભાગ)

શ્રી અને શ્રીમતી પી.કે કોટાવાલા આર્ટ્સ કોલેજ

પાટણ

Copyright © 2012 - 2018 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat